# תוספות יום טוב על מסכת ידים

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

# הקדמה

**א מי רביעית**. וכן העתיק הר״ב. והכי מייתי לה בגמ׳ דחולין פ״ז דף ק״ז. ונ״א מרביעית. והכי מייתי לה בנזיר פ״ו דף ל״ח. ובגיטין פ״ב דף י״ג. ושם פירש״י מרביעית כלי המחזיק רביעית מלא מים:

**נותנין לידים**. דתנן פ״ב דחגיגה מ״ה נוטלין לידים לחולין. ולמעשר. ולתרומה. וסתם ידים אינן אלא שניות ופוסלין התרומה. ולא חולין שאין בהן שלישי. וכדתנן בסוף זבים. אבל משום סרך תרומה תקנו אף לחולין. כדי שיהא רגיל בנ״י ויטלן לתרומה. כדאיתא בפ׳ כל הבשר. ועיין עוד שם בחגיגה:

**אף לשנים**. כתב הר״ב אע״ג דלא הוי רביעית לשני כו׳ עיין בר״פ דלקמן. דר״מ מפליג בהא בין ידו אחת לב׳ ידיו. ועיין עוד שם בפי׳ הר״ב למשנה ב׳:

**לשלשה או לארבעה**. כתב הר״ב ומיהו אי איכא רביעית ומחצה כו׳ וכי לא מהני הכא כו׳ וכן הא דקאמר לארבעה דמשמע ולא לחמשה שהרי לא נתנו חכמים שיעור רק למים שבכלי. וכי איכא שיעור בו לא חשו חכמים כמה יגיע לכל אחד. רק שיטול עד הפרק. ואי מפרשינן כולה מתניתין בנוטלין בבת אחת (כי הא דתנן פרק דלקמן מ״ג) ניחא טפי. אבל מדמפרשינן בפרק כל הבשר (חולין דף ק״ז) טעמא. משום דאתי משירי טהרה. (משמע דאיירי) בנוטלין זה אחר זה. הר״ש. ופירוש עד הפרק. בפרק דלקמן מ״ג:

**לחמשה לעשרה ולמאה**. גוזמא קאמר. כלומר כל זמן שמספיקים המים לשפוך כל אחד על ידיו* ג׳ פעמים. טור א״ח סי׳ ק״ס:

**רי״א ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהם**. אכולהו פליג. אף ברישא דלשנים. הכי מוכח בגמ׳ דנזיר פ״ו דף ל״ח:

**ואין מוסיפין על הראשונים**. כתב הר״ב דין נ״י כו׳ ולאחר שנטל ידיו בשטיפה אחת כו׳ וכשנטלן בפחות מרביעית דאתו משירי טהרה. וכדפירש הר״ב בפרק דלקמן מ״ב. דאילו נטלן מרביעית. המים עצמן טהורים כת״ק דר״י דר״פ דלקמן. וכן מפורש בהדיא בלשון הר״ש שכתב הב״י בסי׳ קס״ב. ומ״ש הר״ב אבל על הראשונים אם לא הגיעו לפרק אינו יכול להוסיף. דכיון דלא טהרו את הידים. כל מה שמוסיף עליהם הרי הוא מוסיף טומאה. הר״ש:

**בכל הכלים נותנים לידים אפילו בכלי גללים וכו׳**. וכל הני תנן נמי במסכת פרה פ״ה. ותני להו התם אגב קדוש. והכא תנא להו אגב ידים. וקצת קשה דלא תני התם ידים. הר״ש:

**[אלא כלים**. והר״ב הוסיף ואדם. ואע״פ שלא נשנה כן וגם בת״כ שהבאתי בשם הרמב״ם במ״ד פ״ח דכלים ליתיה. וכן אינו בת״כ שלפנינו. אבל פשיטא שאם אין כלים מיטמאין כ״ש אדם]:

**ובקרקעות כשרים פי׳ הר״ב להטביל בהן את הידים**. כדתנן בפ״ב דחגיגה ולקדש מטבילין. וההפרש בין הטבילה והנטילה. כי נ״י תהיה במים שאובין. אכן מתנאיה היא שישתפכו מכלי (בכח נותן) על הידים. אבל אם היו מים שאובין שנתקבצו במקוה. לא יותר נ״י בהם. וצריך שלא יהיה מראה המים משונה. ותהיה רביעית או יותר לכל אחד. ואמנם טבילת ידים אינה ראויה במים שאובין. אלא במי מקוה משאר המקואות. והוא שיהיה בהם מ׳ סאה. כמו שנתבאר במקואות פ״ה. הרמב״ם בהקדמתו לזאת המסכתא. והראב״ד בפ״ז מהלכות ברכות [הלכה ה׳] השיג עליו במה שפסל מים שאובין לטבילת ידים. כיון דכשרים לבעלי קריין. כדתנן בריש פ״ח דמקואות:

**דיו קומוס וכו׳**. עיין עליהם בפ״ב דמגילה [מ״ב]. ובפי״ב דשבת [מ״ד]:

**ונשתנו מראיהן פסולים**. דבנטילת ידים בעינן שלא נשתנה צורתן. דומיא דקידוש ידים ורגלים מן הכיור. והתם מסתברא. דילפינן לה משום מים יתירא. דכתיב (שמות ל׳:י״ט) ונתת שמה מים לרחצה ורחצו אהרן ובניו ממנו וגו׳ בבואם אל אהל מועד ירחצו מים. ומהכא דייקינן דמים בהויותן בעינן שלא נשתנו. ב״י ר״ס ק״ס בשם הרא״ה:

**שמעון התמני**. מתמנת היה. ואית דגרסי התיבני. הר״ש:

**אפילו נתכוין כו׳ פסולים**. פי׳ הר״ב בתמיה וכו׳ אפילו נתכוין כו׳ דת״ק סתם דבריו ואמר שרה בהן פתו וכו׳ ואתא איהו וקא מתמה. וכי אפילו נתכוין כו׳. ולשון הרמב״ם ואפילו נתכוין ר״ל (כמו) אם (או) יהיה על דרך התבוננות כאילו אומר מפליא בתמיהה כו׳ ע״כ. ומהר״ם כתב משום דשמעין לת״ק דאמר דוקא שרה בהן פתו. דמשמע דנתכוין לשרות. הא נפל מידו לתוכן כשרים כיון דלא נתכוין לשום שרייה בעולם אלא שלא בכוונה נפל מידו. הא נתכוין לשרות בזה ונפל לזה פסולים. כיון דהפילו מידו כדי לשרות. ואתא שמעון התימני למימר אפילו נתכוין וכו׳:

**המים שהנחתום מטביל בהם את הגלוסקין**. לאחר עריכת הלחם טחין פניו במים. או ביין. פעמים שמטבילין הגלוסקים במים פעמים שטובל ידיו במים וטח בהן פני הגלוסקים. והיינו דתנן הכא דאם הטביל את הגלוסקין במים פסולין לנטילה. דהוי כמו שרה בהן פתו. ואם מדיח בהן ידיו. כלומר שטבל

ידיו במים. וטח פני הגלוסקין בידיו. כשרין לנטילה. הר״ש. ומסיים הטור סי׳ ק״ס ובלבד שלא ישתנו מראיתן:

**ב נטל לידו אחת**. כבר נתבאר בחגיגה (פ״ג מ״ב) כשנטמאת ידו האחת. לא תטמא האחרת (לענין תרומה). וכן כשנטמאו הידים יחדיו. מטהרם אחת אחת. וזה מותר לתרומה. הרמב״ם. כלומר אבל לא לקדש:

**משטיפה אחת**. כתב הר״ב ובידו אחת דסגי כו׳ אלא שתהא אותה שטיפה מרובה כשתים. תוס׳ פ״ח דחולין דף ק״ז. ומ״ש הר״ב אבל לשתי ידיו כו׳ לא מהני עד שיטול ב׳ פעמים. עיין מ״ש בזה בסוף מתניתין דלקמן. ומ״ש הר״ב בשם הרמב״ם דנ״מ לענין מים שניים אי בעי רביעית אי לא. לשטתיה אזיל דהא דתנן בפ״ק מי רביעית נותנין לידים. מפ׳ נמי על מים שניים כמ״ש שם הר״ב בשמו. ומ״ש הר״ב ואין הל׳ כר״מ עיין מ״ש בזה במתניתין דלקמן:

**נפל ככר של תרומה**. עיין מ״ש בזה במשנה דלקמן [ד״ה ונפל]:

**ככר של תרומה**. כתב הר״ב היכא דנטל את הראשונים ברביעית וזה לפי פירושו דברישא אבל לפי׳ הרמב״ם דברישא מצאתי בפירוש בנא״י שמפרש דקאי אמים שניים. שאם נפל ככר של תרומה באלו מים שניים. סובר ת״ק דטהור כמו במים שניים בעלמא. כמו שנתבאר במשנה דלקמן. ור״י אומר שאלו מים שניים מטמאים ככר של תרומה. כמו מים ראשונים אשר הם תחלה. הואיל ומים ראשונים היו שטיפה אחת לשני הידים ע״כ:

**ר״י מטמא**. מתוך פי׳ הר״ב במתני׳ דלקמן מבואר דאין הלכה כמותו וכ״ש להרמב״ם דפלוגתא דסיפא תליא בדרישא. וכתב דהל׳ כת״ק:

**נטל את הראשונים למקום א׳**. ל׳ הר״ב שנטל את הראשונים בפחות מרביעית. דאלו מרביעית הא ס״ל ת״ק דר״י דלעיל דהמים עצמן נטהרו ג״כ. ואין הלכה כר״י לגבי. ת״ק אבל מה שהוסיף הר״ב וכתב כגון דאתו משירי טהרה. קשיא לי. דהיינו דוקא לר״מ דמצריך מים שניים. אף לדאתו משירי טהרה כשנטל שתי ידיו וכבר כתב הר״ב לעיל דאין הלכה כר״מ וא״כ למאי הדר הכא וכ׳ פי׳ המשנה אליביה ללא צורך. אבל אפשר לי לומר דהא דכתב לעיל ואין הלכה כר״מ מפירושו של הרמב״ם יצא לו כדרכו בפסקי ההלכות ולפי פירושו של הרמב״ם לעיל הוא שכתב כן. אבל לפי פי׳ הראשון שהוא פירושו של הר״ש לא ס״ל דאין הלכה כמותו. והר״ש כתב בל׳ האחד שבגליון. פירושו דליכא מאן דפליג לר״מ. גם בתוס׳ העתיקו דברי ר״מ לפסק הלכה בפ״ח דחולין דף קי״ז. ופירשוהו כפי׳ הר״ש והלכך אתי שפיר שמפרש הר״ב מתני׳ דהכא אליבא דר״מ. והיינו לפי פי׳ הראשון דלא כפי׳ הרמב״ם ותדעד לפי׳ הרמב״ם אף מה שכתב הר״ב בכאן דמיירי שנטל את הראשונים בפחות מרביעית. נמי ליתא. דלדידי׳ לא אמר דפחות מרביעית סגי אלא במים שניים. כדלעיל:

**ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא**. מדקתני של תרומה ס״ל להרמב״ם דלא הצריכו שניים אלא לתרומה. אבל לחולין אף בראשונה נטהרו הידים. וכי נפל עליהן ככר של חולין טהור. כ״כ הכ״מ פי״א מה׳ מקואות. והב״י ס״ס ק״ם. כלומר דאילו היו צריכין אף לחולין מים שניים. א״כ הראשונים טמאין מחמת הידים והרי הם תחלה ומטמאין אף החולין וכדתנן במשנה ז׳ פ״ח דפרה כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה. ופי׳ הר״ב לטמא חולין. ע״כ. אבל כל שאר הפוסקים מצריכים אף לחולין מים שניים. וקשה לדידהו הא דקתני של תרומה. ונראה בעיני דאע״ג דלא חלקו בין נ״י דלחולין לנ״י דתרומה. הואיל ונ״י דחולין משום סרך תרומה היא. מ״מ לענין טומאה חילקו בה. דבנ״י דתרומה המים נטמאין לתרומה אבל בשל חולין לא כן הוא. ואע״ג דתנן כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה ולחולין הוא כדפי׳ הר״ב. לא שנו אלא במשקים דעלמא. אבל לא במים שנוטלין בהן. דבאותן כיון שבאים לטהר לא נעשו תחלה לחולין כלל. בא והגע עצמך דאף לתרומה כשנטל מרביעית לפירוש הר״ב. טהרו אף הראשונים. ולהרמב״ם השניים מיהת טהורים הם ואמאי נטהרו אלו ואלו הרי הראשונים נטמאו ודאי מהידים. והשניים ג״כ הרי נטמאו מן הראשונים אלא הם אמרו סתם ידים שניות לתרומה ומטמאים המשקים להיות תחלה. והם אמרו שאם נטל מרביעית להר״ב או כשנטל שניים להרמב״ם דאף אותן המים עצמן טהורין הן. ואם כך לתרומה. יכולני לומר דלחולין לעולם המים טהורים. ועיין לקמן:

**ועל השניים טהור**. כתב הר״ב דשניים טהורין הן. ושאלו הראשונים דאחרי שהמים הראשונים מקבלים טומאה מן הידים היאך השניים מטהרים המים שעל הידים ויחזרו הראשונים שהם טמאים ויטמאו את (המים) [הידים] והשניים מקבלים עוד טומאה מן הידים ואין להם טהרה לעולם שהרי אמרו (במתני׳ דלקמן) שמא יצאו המים חוץ לפרק. ויחזרו ויטמאו את הידים *אבל הראשונים מקבלים טומאה מן המים שחוץ לפרק וחוזרים ומטמאים אותם. ואומר אני כי עיקר טומאת הידים שאמרו לא טומאה ממש היא. אלא טומאת לכלוך מפני מגע זיעה. או צואה. או שהרג מאכולת. וגזרו עליהם טומאה מאותו הלכלוך כאילו נגע בטומאה. *[ועשו אותן שניות לפסול את התרומה במגען. ושלא לאכול בהן חולין] (אלא ע״י הדחה. כ״כ בכל בו) ומה שאמרו הראשונים מטהרים. כלומר מורידין מהם הזיעה והלכלוך שעליהן. שממנו הן טמאין ובאין שניים ומדיחין *[אותם המים שהם מטושטשות עם הזיעה והלכלוך]. *[ונשארו הידים נקיות וזהו השניים מטהרים את המים שעל הידים. כלומר מדיחים את המטושטשות עם הזיעה ולכלוך (כן כתב בכל בו) שעל הידים]. כ״כ ב״י סוף סי׳ קס״ב בשם הראב״ד. אלא דלדידיה אף ברביעית צריך שיפסיק. ולא סגי בשטיפה אחת. ואין כן

דעת הפוסקים. לפיכך נראה בעיני מ״ש לעיל דכיון שהם אמרו דין סתם ידים. שוב אין לשאול על מה שגם הם אמרו בטהרתן. והיאך יהא דין המים שמהם נטהרו הידים:

**שאין מים האחרונים מטהרים אלא המים שע״ג היד.** פי׳ הר״ב ולא מים שע״ג צרור וקיסם. שנטמאו מחמת ידיו וחוזרין ומטמאין את היד. ב״י ס״ס קס״ב בשם הרא״ש. ומ״ש הר״ב בפי׳ אחר ונמצא על ידיו קיסם או צרור וכל דבר החוצץ. בתוספתא הביאום הרמב״ם והר״ש. כל החוצצין בגוף חוצצין בידים. ע״כ. ובגמ׳ מייתי לה פ׳ כל הבשר (חולין דף ק״ז) וגרס בידים לחולין. וכך העתיקם הרי״ף בפ״ח דברכות. ומ״ש הר״ב אע״פ שנתן על ידיו מים שניים לשון הרמב״ם פי״א מה״מ [הל׳ ג׳] נטל את הראשונים ונמצא על ידו דבר חוצץ והסירו ונטל את השניים כו׳. ומ״ש הר״ב שאין המים השניים מטהרים אלא המים שע״ג היד לא הידים עצמן. כן כתב הרמב״ם ולשיטתיה בפי׳ רישא דמתני׳ דלעיל. אבל לפי פירוש הר״ב דהתם אף השניים באים לטהר. שהרי מפ׳ שבראשונים לא סגי (ומפרש) [הוי ליה לפרש] נמי למתני׳ דאיירי בכה״ג דצריך לשניים. אבל אפשר לומר דהיינו דלא סגי שאין המים הראשונים מיטהרים. וכי נפל עליהן ככר של תרומה. טמא. אבל לענין ידים עצמן. כבר נטהרו הואיל ואתי משירי טהרה אלא הכא שהיה עליהן דבר החוצץ. לא נטהרו מהראשונים. ואף השניים לא באו לטהר כלל:

**רשב״ג אומר כל שהוא מבריית המים טהור.** פי׳ הר״ב כגון יבחושים אדומים כו׳ אם נפלו על הידים כו׳ אינן חוצצין ואין הלכה כרשב״ג. וכ״כ הרמב״ם. ובטור ס״ס קס״ב כתב צרור או קיסם או שום דבר שהיה בתוך המים. וכתב הב״י שהיה נראה לומר שהוא כדי לכלוך דבר שהוא מבריית המים. כגון יבחושים. וכיוצא בהם. ולאפוקי מרשב״ג כו׳. אלא דבפ״ב דזבחים [דף כ״ב] משמע דהלכתא כוותיה. וכמו שכתבתי בסי׳ ק״ס. ולכך נ״ל שלא כתב כן אלא לאתויי שאר דברים שאינם מבריית מים. עכ״ל. ואני כבר כתבתי במשנה ז׳ פ״ו דמקואות [ד״ה רשב״ג]. דלהרא״ש דפסק שם במקואות דלא כרשב״ג לענין שאינו ממעט. דודאי דלדידיה אין הלכה כמותו במטבילין ג״כ. וכן הכא לענין חציצה ולכך דברי הטור מפורשים כס״ד דהב״י. ולכן לא הזכיר טהור לענין טבילה ביד משום דכיון דחוצץ בידים. כ״ש שאינו ראוי ליטול בהן ידיו. ועאכ״ו דלכל גופו אין טובלין ובודאי דאיכא למתמה על הרמב״ם בנדון זה כמו שכתבתי שם. וכן על הש״ע שנמשך אחריו:

**עד הפרק.** יש מחלוקת בין הפוסקים. להרי״ף עד הפרק כל היד עד הקנה של זרוע. ולהרא״ש עד מקום חיבור האצבעות לכף היד. ומיהו לגירסת הרי״ף אף להרא״ש בתרומה עד הקנה. והב״י מסיק דאף לחולין ראוי לנהוג כהרי״ף:

**כיצד נטל את הראשונים עד הפרק כו׳.** פי׳ הר״ב דכיון דראשונים לא יצאו חוץ לפרק כו׳. ביאור הענין. שאין הידים מטמאים משקים. אלא עד הפרק. אבל משקים שנגעו חוץ לפרק טהורין. וכן אין מים שניים מטהרין את הראשונים אלא בעודן בתוך הפרק. אבל נפלו עליהן חוץ לפרק אין מטהרין אותן. וחוץ לפרק דרישא וסיפא. הוא שהיו בתחלתן תוך הפרק. ויצאו אח״כ חוץ לפרק. ב״י (ריש) סימן קס״ב:

**נטל את הראשונים לידו אחת כו׳ ידיו טמאות.** כתב הר״ב כל יד ויד כו׳ דמים שע״ג זו מטמאין מים שע״ג חברתה. כן לשון הר״ש. והב״י העתיק ל׳ הר״ש דמסיים וגם את היד:

**נטל לידו אחת ושפשפה בחברתה טמאה.** הך סיפא אתיא במכ״ש דרישא. נטל את הראשונים לידו אחת. ונמלך ונטל את השניים לשתיהן. דהכא לא נטל לשניה כלל. כ״ש דטמאה. ונ״ל דלא קתני לה אלא למתני בהדה. בראשו או בכותל טהורה:

**נוטלין ד׳ וה׳ זה בצד זה כתב הר״ב ואין חוששין כו׳ משום שמא נטמאו כשנפלו מיד זה ליד זה.** לפי שהם כלם במדרגה יד אחת אנו חושבים אותה. הרמב״ם. ומ״ש הר״ב ומשום שמא לא נטלו מן הרביעית. דאם היה חצי לוג לה׳. ותנן לעיל בפ״ק מחצי לוג לד׳ ולא לחמשה. נמצא כשהשמש הולך ושופך מים על ידיהם. (אם) כשנטלו הג׳ נשאר עדיין בכלי רביעית. מהני נטילה לשנים האחרונים. וספק ידים טהורות. הר״ש:

**מפני שאמרו.** במסכת טהרות פ״ד מ״ז וי״א:

**היו ידיו טהורות ולפניו שני ככרים כו׳.** וכן העתיק הרמב״ם פי״ד מהא״ה ומשום בבא דידיו א׳ טמאה וא׳ טהורה. דהתם צריכה למתני שני ככרים. מש״ה תני בכולהו שני ככרים. אע״ג דבחד נמי ה״מ לאשמועינן:

**ג המכניס ידיו לבית המנוגע.** וכל הני דבפרקין דמטמאים את הידים. לא מי״ח דבר הן. חוץ מכתבי הקדש. כמ״ש במתני׳ דלקמן. אבל גזירתן דאפילו ידים הטהורות בודאי. כשנגעו באלו נטמאו. ואלו ידים די״ח דבר בסתם ידים הוא כמ״ש הר״ב בפ״ק דשבת. והכי מוכחא לה מדברי הרמב״ם פ״ח מהלכות אבות הטומאות. וכן חשיב נמי התם פגול ונותר דסוף פסחים ועוד שלא נשנו במשנה:

**כל המטמא בגדים כו׳.** עיין בפירוש הר״ב דר״פ בתרא דזבים. דאדם אינו מטמא. להכי פליגי בידים:

**בשעת מגעו.** עיין מ״ש בר״פ בתרא דזבים:

**וכי היאך אפשר כו׳.** כתב הר״ב שאין ראוי כו׳. וז״ל הר״ש כלומר מה שלא מצינו היינו משום דלא אפשר *[ומ״ש הר״ב שאם הכניס ידיו לבית המנוגע

כו׳. כדתנן במשנה י׳ פי״ג דנגעים:

***[את שנטמא באב הטומאה כו׳**. כתב הר״ב ולא אוכלין וכלים שנטמאו במשקין. וכן ל׳ הר״ש. ולפי שאין כלים מקבלין טומאה מולד אלא ממשקין. כדתנן בפ״ח דפרה מ״ה. להכי הוצרך לפרש כן. ואגב נקט אוכלים. אע״פ שאוכלים מתטמאים בולד. שהרי בהן מונין ראשון ושני כו׳ כדתנן במסכת טהרות]:

**אמרו חכמים מבואר הדבר כו׳ כלומר אינך צריך להסתפק**. כי כבר מפורש הדבר היטב. מהר״ם:

**כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות**. האי כללא לאו כרבנן דלעיל דאמרי בולד הטומאה אין מטמא*. אלא כרבי יהושע כדקתני דברי רבי יהושע. הר״ש:

**היד מטמא את חברתה דברי רבי יהושע**. מדסתמו הר״ב והרמב״ם ולא פירשו במאי קמיירי. נראה דבתרומה פליגי ומש״ה כתבו דאין הלכה כר״י. ואילו פלוגתייהו לקדש דוקא הא סתם לן תנא במשנה ב׳ פרק ג׳ דחגיגה. דלקדש מטמא היד את תברתה. ופסקה הרמב״ם בפ״ח מהלכות אבות הטומאות [הלכה ח׳]. אלא פלוגתייהו דהכא לתרומה. והר״ש פירש דלקדש. ומייתי ראייה מסוגית הגמרא דחגיגה [דף כ׳]. דאמתני׳ דהתם מייתי לה לפלוגתא דהכא. ומ״מ אינה קושיא על הר״ב והרמב״ם. דההיא לא מכרע כולי האי. דאף ע״ג דגמ׳ מייתי לה לענין קדש. כיון דבלאו הכי אדחי ממאי דבעי לאתויי לה לא חש למדחי ולמימר דלא מיירי לקדש כלל. ואין להאריך בזה:

**אמר להם והלא כתבי הקדש כו׳**. והא דלא מייתי מהאוכל אוכל שני שני (כדתנן במ״ב פ״ב דטהרות) משום דפסול גויה שאני. הר״ש:

כתבי הקדש עיין בספט״ו דכלים:

**מטמאים את הידים**. ובסמוך פי׳ הר״ב שהן מי״ח דבר וכ״כ הרמב״ם ואע״ג דלא מנאום בי״ח דבר בפ״ק דשבת ואף בסוף זבים. ותו דא״כ פשו להו טפי מי״ח והך קושיא דפשו להו מי״ח הניחו התוס׳ דפ״ק דשבת דף י״ד בקושיא. אבל הרמב״ם כתב במתני׳ דלקמן דכדי להעמיד הגזירה של הספר שיפסל התרומה שהיא מי״ח דבר גזרו נמי גזירה זו שכתבי הקדש יטמאו הידים. והיא שבפרקין. ע״כ. כלומר וכולה חדא גזירה היא. וכן נראה ג״כ מלשון הר״ב בספט״ו דכלים דגזירה דספרים פוסלין הידים. נמשכת לגזרה של הספרים פוסלים את התרומה. וא״ת אכתי אמאי לא פי׳ הר״ב כן בי״ח דבר. י״ל כמ״ש עוד הרמב״ם. וז״ל ואחר הגזרה הזאת גזרו גזירה יותר כוללת ממנה (מספיק על) הענין הזה כלו. והיא שכל הידים שניות פוסלות את התרומה. בין נגעו בספר בין לא נגעו וזאת היא הנמנית בי״ח דבר. כמו שבארנו בסוף זבים. וכן באר הגמ׳ (דשבת דף י״ד). ע״כ. אבל קשה דאכתי למנו לידים הבאים מחמת ספר. דהא נ״מ להיכא דידיו טהורות בודאי. דהיינו מיד לאחר נטילה ולא הסיח דעתו. וכי הנהו דלעיל כמ״ש בר״פ. וכ״כ התוס׳ (שם) דאפילו נוגע סמוך לנטילה גזרו עליהם שלא חלקו ע״כ. ולשון הרמב״ם בפ״ט מהלכות אבות הטומאה (הלכה ה׳) בראשונה היו מניחים ככרות של תרומה בצד הספרים וכו׳ לפיכך גזרו שכל תרומה שתגע באחד מכתבי הקדש וכו׳. ולא עוד אלא מי שהיו ידיו טהורות ונגע באחד מכתבי הקדש. נעשו ידיו שניות וכו׳. משמע נמי דגזרה זו דידים הבאים מחמת ספר. דאפילו טהורות ודאי היא. ואע״פ שלפי זה ה״ל להרמב״ם לכתוב גזרתן זו בפ״ח גבי הנהו דקא חשיב התם והן אלו שבפרקין לעיל. כמ״ש בראש הפרק ועוד דומיהן. אבל י״ל שרצה להסמיכה לגזירת ספר לתרומה. דמינה גזרו גם לידים. כמ״ש בפירוש המשנה. ונמצא עכשיו דהדרא קושין לדוכתא. דה״ל למנותה בי״ח דבר. כיון דנ״מ בין גזרה דסתם ידים לגזרה זו דידים הבאים מחמת ספר. אע״ג דל״ק דא״כ הוו להו טפי מי״ח. דבהא מיהת י״ל דזו עם ספר לתרומה חדא גזירה היא. אבל מ״מ היה להר״ב והרמב״ם לפרש כך במסכת שבת פ״ק. גם בסוף זבים. וצ״ע:

**ולא ד״ס מד״ס**. ל׳ הר״ב וטומאת ידים בכל הטומאות מד״ס היא דשלמה תיקן עירובין וידים. וכ״כ הרמב״ם. ואע״ג דידים נמי מי״ח דבר כמ״ש הר״ב והרמב״ם בסוף זבים. ובפ״ק דשבת. היינו לתרומה. אבל לקדש שלמה גזר. כדאיתא בגמרא פ״ק דשבת דף ט״ו. אע״ג דלהר״ב והרמב״ם מתני׳ נמי לענין תרומה. מ״מ ניחא להו למימר דאין להם עיקר כלל מן התורה. שתחלתן שלמה גזר:

**תפילין**. פי׳ ברפ״ד דמנחות:

**גליון**. מלשון קח לך גליון גדול וכתוב עליו (ישעיהו ח׳:א׳) וכן כל החלק שלא נכתב עליו. אע״פ שהקלף בעצמו כלו כתוב. נקרא אותו החלק מבלי כתיבה. בשם גליון:

**שמלמעלן ושמלמטן וכו׳**. ליכא למימר דלהכי מפרש ואזיל לכל הני. לאפוקי שבין הדפין. שהרי הרמב״ם כתב בפירושו ובין הדפין. והכי תניא בפי״ו דשבת דף קט״ז שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף. אלא נ״ל דה״ק שעדיין מלמעלן ומלמטן כו׳ ולאפוקי כשאינן מחוברין וכדמשמע התם בשבת וכ״כ הרמב״ם בפ״ט מאה״ט [הלכה ו׳]. והשתא נקט קצתן. וה״ה לאינך:

**ובסוף**. מה שכתב הר״ב דאמרינן בפ״ק דב״ב. בדף י״ג:

**עד שיעשה לו עמוד**. כי אשר ישאר בסוף. כל זמן שלא יעשה לו עמוד שיגלל עליו הספר. ותכלול אותו קדושת הספר. עדיין הוא חול. לפי שאפשר שיחתוך. הרמב״ם:

**כפרשת ויהי בנסוע**. פירש הר״ב לפי כו׳. ואמרו במדרש כו׳ גמרא ערוכה היא בפ׳ כל כתבי (שבת דף קי״ו.) וכו׳. דלא כרשב״ג דהתם דס״ל דאין זו מקומה. כמו שהזכרתי מחלוקתן במשנה ד׳ פרק ה׳ דאבות:

**רבי יהודה אומר כו׳ רבי יוסי אומר כו׳**. מייתי לה בגמ׳ פ״ק דמגילה דף ז׳. והתם קתני למלתיה דר׳ יהודה דהכא בשם ר׳ יוסי. ומלתיה דר׳ יוסי דהכא קתני התם בשם ר׳ מאיר. כ״כ הר״ש. ומהר״ם כתב דנראה לו. דהתם לקדש. והכא לתרומה:

**מפי ע״ב זקן**. ה״ג והכי איתא נמי (בפ׳ דלקמן מ״ב. והיא שנויה) במשנה ג׳ פ״ק דזבחים. ושם פי׳ הר״ב:

**כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו**. דמדבן עזאי בחדא מחתא מחתינהו לשיר השירים וקהלת. ש״מ שקבלתו היתה שבשניהן היתה מחלוקת אלא שנמנו וגמרו בשניהם שיטמאו את הידים. היינו שעל דברי בן עזאי שנה רבינו הקדוש לדברי ר״ע. שאמר ח״ו לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים כו׳ ואילו גם לבן עזאי לא נחלקו על שיר השירים היה לו לרבינו הקדוש לסדר דברי ר״ע קודם לדברי בן עזאי. אלא לדברי בן עזאי נמי היתה מחלוקת בשיר השירים. כמו בקהלת. וחלק עליו ר״ע בשיר השירים. והעיד רבי יוחנן בן יהושע שכדברי בן עזאי כן הוא. בין לענין המחלוקת. בין לענין הגמר:

ד **טמאה מדרס**. לשון הר״ב דעריבה קודם שנסדקה נמי היו רגילים לישב בה. והיתה משמשת ישיבה עם מלאכתה. וזה דבר תימה שא״כ גם קודם שנסדקה תהא טמאה מדרס. שכן תיבה שפתחה מצדה טמאה מדרס. שמשמשת ישיבה עם מלאכתה. כדתנן במשנה ט׳ פי״ט דכלים ובפ״ך דכלים מ״ב מפרש הר״ב בעריבה זו. שכשנסדקה אינה ראוי׳ אלא לשכיבה וכשלא נסדקה א״ל עמוד ונעשה מלאכתנו. והר״ש כתב וז״ל טמאה מדרס בת״כ מרבה לה מדכתיב כל כלי. וממעט כפה סאה. מדכתיב אשר ישב. (והעתיקה הר״ב במשנה ג׳ פ״ך דכלים) והדר קאמר מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. מרבה אני את אלו שמשמשין ישיבה עם מלאכתן. ומוציא אני את אלו שאין משמשין ישיבה עם מלאכתן. כלומר דעריבה קודם שנסדקה. נמי רגילים לישב עליה. ובפ׳ עשרים דכלים (משנה ב׳) פירשתי שרגילים ללוש בה וכשנסדקה נמי חזיא ללישה. שהעיסה סותמת הסדק. ואין המים יוצאין ע״כ. מבואר מדבריו דבראשונה הוא סבור. דעריבה זו מכי נסדקה. לא חזיא לשום מלאכה והוקשה לו לשון הברייתא שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. וזו אינה ראויה למלאכה כלל. ומש״ה הוצרך לפרש דהא דקאמר שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. היינו קודם שנסדקה. ועל כרחינו צריכין אנו לומר דלא שהיו משמשים ישיבה עם מלאכתם. כלומר בשעת מלאכה. דא״כ אף קודם שנסדקה תהא טמאה מדרס. אלא ה״ק שאף ע״פ שהיא נעשית למלאכה. מ״מ עם זה היו רגילים ג״כ לישב עליה. אלא שאין יכולים לעשות בה מלאכה כשיושבים עליה וצריכין שיאמרו לו עמוד ונעשה מלאכתנו. ועיקרה ודאי למלאכה נעשית. ולפיכך קודם שנסדקה אינה טמאה מדרס. אבל אחר שנסדקה ואינה ראויה למלאכה. נמצא שנשארת לישיבה. כמו שהיתה ג״כ מאז מקודם שנסדקה. דחזיא לישיבה נמי. לפיכך כשאינה ראויה עוד למלאכה. נשארת לישיבה וטמאה מדרס. ומיהו משמשת ישיבה עם מלאכתן דגבי תיבה שפתחה מצדה. היינו בשעת מלאכתם. ראויה לישב עליה ג״כ. ואין אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו. ולפיכך לעולם טמאה מדרס. כך צריכין לפרש לדברי הר״ש הראשונים. והן הנה דברי הר״ב דהכא. אבל הוא פירוש רחוק. שבברייתא ההיא דת״כ שנאו בהדדי. תיבה שפתחה מצדה. ועריבה זו שנסדקה. וכמ״ש הר״ב בפ״כ דכלים משנה ג׳ ואתרווייהו מסיק מרבה אני את אלו שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. וצריך אתה לומר דלצדדין קאמר. והא כדאיתא. והא כדאיתא. ולכך הדר ביה הר״ש מהא. וכתב דבפ״ך דכלים פירש בענין אחר. דאף אחר שנסדקה חזיא ללישה אבל אין מקפידין עוד על מלאכתן ומשמשת ישיבה עם המלאכה. דהיינו שאין אומרים לו עמוד. וכן מפורש בדבריו שם. שכתב* שנסדקה אמר ליה עמוד כו׳. אבל כשנסדקה משמשת ישיבה עם מלאכתן. ומ״מ קצת דוחק ג״כ. דעם מלאכתן דתיבה היינו שעושים בה מלאכה. ובאותה שעה הוא יכול לישב עליה. ואילו דעריבה אין נראה שלשין בה והוא יושב עליה. אלא ששוין הן ישיבה ומלאכה. ואין הישיבה נדחית מפני המלאכה. שאין אומרים לו עמוד כו׳. והר״ב כתב שם בכלים פ״ב שכשנסדקה אינה ראויה אלא לשכיבה. ולשון הרמב״ם שם אינה ראויה ללוש בה. וראויה לכפתה ולישב עליה כו׳. ולפיכך נ״ל שכל מה שנדחק הר״ש. הוא ללא צורך. דמאי דהוקשה לו לישנא דמשמשת ישיבה עם מלאכתן. מעיקרא לאו קושיא הוא. דמשום תיבה שפתחה מצדה. איצטריך למתני הכי. דודאי דהיא ראויה למלאכה. וא״כ מן הדין היה לנו להוציא מדין מדרס. לכך אמר שמשמשת ישיבה עם מלאכתן. והא ודאי דמכ״ש העריבה שאין לה מלאכה כלל אלא ישיבה בלבד. שבדין אנו מרבים אותה לטומאת מדרס. וזו היא דעת הרמב״ם. וכפי׳ הר״ב דכלים והוא עיקר. ולא כפירושו דהכא. נ״ל:

**שר״ע אומר כו׳**. וסתם מתני׳ דכלים דלא כר״ע. הר״ש:

**כל הזבחים כו׳**. ברפ״ק דמסכת זבחים שנויה זו הבבא. והבבא שאחריה אמר ר״ש בן עזאי כו׳ שנויה שם במ״ג:

**עמון ומואב מה הן בשביעית.** לשון הרמב״ם וראוי להוציא התרומה והמעשר בח״ל. (מארצות הסמוכים לא״י. והם מצרים. ועמון ומואב ובבל. וכל זה) מדרבנן. כמו שנתבאר במקומות. תוספתא ע״כ:

**גזר ר״ט מעשר עני.** כדמסיק טעמא שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה. ובדין הוא דאפילו תרומה גדולה לא נתקן. אלא יהא הכל מ״ע. אלא שלא רצו לחלק כל כך משאר שנים. תוספות פ״ק דחגיגה דף ג׳ (ד״ה עמון):

**שאתה מחמיר.** לפי שמעשר שני קדש. ומעשר עני חול. הרמב״ם:

**שנאמר היקבע אדם אלהים וגו׳.** וסוף הפסוק הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו׳ אם לא אפתח לכם ארובות השמים. והריקותי לכם ברכה עד בלי די:

**וכשבא ר״י בן דורמסקית אצל ר״א בלוד.** שר״א לא היה אצל המנין מפני המחלוקת. שע״י כן ברכוהו. כמ״ש הר״ב במשנה י׳ פ״ה דכלים. כ״כ הרמב״ם:

**אל תחושו למנינכם.** אל יהו לכם שום חשש וגמגום. במה שמניתם ותקנתם. שהרי הסכמתם להלכה. רש״י פ״ק דחגיגה דף ג׳:

**הלכה למשה מסיני.** כתב הר״ב לאו דוקא וכו׳ מיהו בתוספתא משמע דהל״מ ממש קאמר. וכ״כ הר״ש. והא דקתני והנדון שלפנינו מעשה זקנים. היינו מקמי דידעי עדותו של ר״א. והכ״מ בפ״ו מהלכות מתנות עניים [הלכה ה׳] תמה על הרמב״ם שכתב הל״מ מהא דקתני מעשה זקנים. ולי נראה דלא מכרעא כלל:

**א״ל ר״ג הכתוב אומר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ וגו׳.** ותמיה בעיני. מאי ס״ד דר״ג. וכי לא ידע ר׳ יהושע מה שכתוב בתורה (עיין מ״ש בשם התוס׳ במשנה י׳ פ״ח דזבחים). אף יהודה הגר עצמו מסתמא הואיל ודחק עצמו לבית הועד של חכמים הגדול הזה כבר ידע מה שכתוב בתורה. וא״כ מה עלה על דעת (ר״ג) (כצ״ל הגר) שנסתפק ושאל. ונ״ל דר״ג כבר ידע הספק של בלבול סנחריב ושזאת היתה שאלת הגר ותשובת ר״ג מן הכתוב הוא. מה שיש בפסוק תרי לא יבא. ולכך סבור היה ר״ג. שזהו מה שרצה הכתוב לאסור בזמן מן הזמנים שיהיה ספק עלינו אם אסורים הם. ור״י חשב שאפשר שר״ג סובר ספק אחר. ואתא לאתויי מלא יבא. והשיב שיש להתיר מסנחריב שבלבל כו׳ וא״ל ר״ג הכתוב אומר וכו׳ כלומר אף אני יודע בלבולן של סנחריב ועל זה הייתי דורשה מקרא דאתא לאתויי משום דקרא מסייענו ואח״כ חשיב וגו׳ ואתי שפיר מאי דקאמר וכבר שבו. ומנליה. אבל למאי דפרישית למד כן מיתורא דקרא והשיב לו ר״י דהא לא מכרעא. דהא כתיב ושבתי את שבות בני ישראל וגו׳ ועדיין לא שבו. ה״נ דשל בני עמון. ויתורא דקרא. לדרשא אחריתא. *[כמו בממזר שכתב (ביה) נמי תרי לא יבא וא״א לומר לאסור ספק. דהא מותר הוא מדאורייתא. כדאיתא פ׳ י׳ יוחסין (קידושין דף ע״ג)]:

**וכתב עברי.** פי׳ הר״ב הכתב הבא מעבר הנהר. ועברית שהוא לשון הקדש ג״כ. ע״ש שכך היה לשונם של בני עבר הנהר וכן פירש״י בפרשת לך לך. אברהם העברי שבא מעבר הנהר. ומ״ש הר״ב אבל הכתב שאנו כותבים וכו׳ ונקרא אשורי שהוא המאושר שבכתיבות. לפי שאינו משתנה. ולא יפול בו דמיון לעולם לפי שאותיותיו בלתי מתדמות. ולפי שאינו נדבק אות באות בשיטת כתיבתו. ואין כזה שאר הכתיבות. הרמב״ם.

***[ועל העור.** ואילו לענין כתיבת מגילה דתנן במשנה ב׳ פ״ב דמגילה על הספר. ופירש הר״ב קלף. ובפ״ח דשבת משנה ג׳ דתנן העור וקלף כל חד מלתא באפי נפשיה הוא. ולכך צריך לי עיון. אמאי סגי הכא בעור]:

**צדוקים.** כ׳ הר״ב המכחישים כו׳. ועיין מה שכתבתי במשנה י״א פרק קמא דאבות:

כתב הר״ב כדתנן בסוף פ״ב דחגיגה:

**קובלין.** פי׳ הר״ב מתרעמים. וכתב הערוך והיה כי יצעק אלי (שמות כא) מתרגמינן ארי יקבל קדמי. אקבל קבילתי׳:

***[והרי אומרים עצמות חמור טהורים.** כדתניא בס״פ בהמה המקשה. בנבלתם ולא בעור. ולא בעצמות כו׳]:

**שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות.** לפי דבריהם היה משיב להם. כדפי׳ הר״ב בכתבי הקדש. דלפי האמת או בעצם אדם כתוב בתורה. אבל מצאנו כן לפי האמת בעור האדם במשנה ב׳ פ״ט דחולין:

**אף כתבי הקדש לפי חבתן כו׳.** פי׳ הר״ב שלא יעשה אדם שטיחין כו׳ בתוספתא הביאה הר״ש. דומיא דלפי חבתן שלא יעשה אדם עצמות כו׳ ומשום הכי ליכא לפרושי דר״ל שלא יפסידום העכברים:

**מטהרים את הנצוק.** כתב הר״ב דתנן במסכת מכשירין. פ״ה משנה ט׳:

**שאתם אומרים שורי וחמורי כו׳.** כך מצאתי מוגה בנא״י. ולשון הרמב״ם כבר ידעת כי מדינינו כי העבדים שהזיקו אין חייבין אדוניהן בתשלומין *כלל.

כמו שכתוב בב״ק (פ״ח משנה ד׳) נשים ועבדים וקטנים פגיעתן רעה. החובל בהן חייב. הן שחבלו באחרים פטורים. ואמנם היות האדם חייב כשהזיקה בהמתו. הוא לשון התורה כי יגח שור וגו׳ וכי יבער איש וגו׳ הרמב״ם:

**בגט.** כתב הר״ב שהיו מונים כו׳ בסוף הגט כותב. כדת משה וישראל. וכדתנן במשנה ה׳ פ״ח דגיטין. אבל בריש ר״ה מפרש הר״ב דבכל שטרות כותבין. וכ״פ הרמב״ם בכאן. בהיותכם כותבין אותן. בשטרותיכן כו׳ ולשון גט כבר בארתיו בריש מסכת גיטין. שכל השטרות נקראו כך:

**שאתם כותבין את המושל עם השם בדף וכו׳.** אמרו לו חכמים כי אין זה גרעון לשמו של מרע״ה. ואין בזה גדולה לאותו המושל שאנו כותבים (ג״כ) בתורה. ה׳ עם פרעה. ולא די בזה אלא שעוד נקדים שם פרעה כו׳ (הרמב״ם):

**וכשלקה מה הוא אומר כו׳.** כתב הר״ב כדי שלא להשלים כו׳ וה״נ בסוף מ״ק והא דבסוף פיאה מסיים כי השוחד יעור. הא תני וגו׳ ולא על אותו הפסוק בלבד נתכוין. אלא הוי גומר עד שלא תעמוד בדבר רע דבתר הך קרא סמך צדק צדק תרדוף למען תחיה וגו׳:

סליק מסכת ידים

## פרק א

**א מי רביעית.** וכן העתיק הר״ב. והכי מייתי לה בגמ׳ דחולין פ״ז דף ק״ז. ונ״א מרביעית. והכי מייתי לה בנזיר פ״ו דף ל״ח. ובגיטין פ״ב דף י״ג. ושם פירש״י מרביעית כלי המחזיק רביעית מלא מים:

**נותנין לידים.** דתנן פ״ב דחגיגה מ״ה נוטלין לידים לחולין. ולמעשר. ולתרומה. וסתם ידים אינן אלא שניות ופוסלין התרומה. ולא חולין שאין בהן שלישי. וכדתנן בסוף זבים. אבל משום סרך תרומה תקנו אף לחולין. כדי שיהא רגיל בנ״י ויטלן לתרומה. כדאיתא בפ׳ כל הבשר. ועיין עוד שם בחגיגה:

**אף לשנים.** כתב הר״ב אע״ג דלא הוי רביעית לשני כו׳ עיין בר״פ דלקמן. דר״מ מפליג בהא בין ידו אחת לב׳ ידיו. ועיין עוד שם בפי׳ הר״ב למשנה ב׳:

**לשלשה או לארבעה.** כתב הר״ב ומיהו אי איכא רביעית ומחצה כו׳ וכי לא מהני הכא כו׳ וכן הא דקאמר לארבעה דמשמע ולא לחמשה שהרי לא נתנו חכמים שיעור רק למים שבכלי. וכי איכא שיעור בו לא חשו חכמים כמה יגיע לכל אחד. רק שיטול עד הפרק. ואי מפרשינן כולה מתניתין בנוטלין בבת אחת (כי הא דתנן פרק דלקמן מ״ג) ניחא טפי. אבל מדמפרשינן בפרק כל הבשר (חולין דף ק״ז) טעמא. משום דאתי משירי טהרה. (משמע דאיירי) בנוטלין זה אחר זה. הר״ש. ופירוש עד הפרק. בפרק דלקמן מ״ג:

**לחמשה לעשרה ולמאה.** גוזמא קאמר. כלומר כל זמן שמספיקים המים לשפוך כל אחד על ידיו* ג׳ פעמים. טור א״ח סי׳ ק״ס:

**רי״א ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהם.** אכולהו פליג. אף ברישא דלשנים. הכי מוכח בגמ׳ דנזיר פ״ו דף ל״ח:

**ואין מוסיפין על הראשונים.** כתב הר״ב דין נ״י כו׳ ולאחר שנטל ידיו בשטיפה אחת כו׳ וכשנטלן בפחות מרביעית דאתו משירי טהרה. וכדפירש הר״ב בפרק דלקמן מ״ב. דאילו נטלן מרביעית. המים עצמן טהורים כת״ק דר״י דר״פ דלקמן. וכן מפורש בהדיא בלשון הר״ש שכתב הב״י בסי׳ קס״ב. ומ״ש הר״ב אבל על הראשונים אם לא הגיעו לפרק אינו יכול להוסיף. דכיון דלא טהרו את הידים. כל מה שמוסיף עליהם הרי הוא מוסיף טומאה. הר״ש:

**ב בכל הכלים נותנים לידים אפילו בכלי גללים וכו׳.** וכל הני תנן נמי במסכת פרה פ״ה. ותני להו התם אגב קדוש. והכא תנא להו אגב ידים. וקצת קשה דלא תני התם ידים. הר״ש:

**[אלא כלים.** והר״ב הוסיף ואדם. ואע״פ שלא נשנה כן וגם בת״כ שהבאתי בשם הרמב״ם במ״ד פ״ח דכלים ליתיה. וכן אינו בת״כ שלפנינו. אבל פשיטא שאם אין כלים מיטמאין כ״ש אדם]:

**ג ובקרקעות כשרים פי׳ הר״ב להטביל בהן את הידים.** כדתנן בפ״ב דחגיגה ולקדש מטבילין. וההפרש בין הטבילה והנטילה. כי נ״י תהיה במים שאובין. אכן מתנאיה היא שישתפכו מכלי (בכח נותן) על הידים. אבל אם היו מים שאובין שנתקבצו במקוה. לא יותר נ״י בהם. וצריך שלא יהיה מראה המים משונה. ותהיה רביעית או יותר לכל אחד. ואמנם טבילת ידים אינה ראויה במים שאובין. אלא במי מקוה משאר המקואות. והוא שיהיה בהם מ׳ סאה. כמו שנתבאר במקואות פ״ה. הרמב״ם בהקדמתו לזאת המסכתא. והראב״ד בפ״ז מהלכות ברכות [הלכה ה׳] השיג עליו במה שפסל מים שאובין לטבילת ידים. כיון דכשרים לבעלי קריין. כדתנן בריש פ״ח דמקואות:

**דיו קומוס וכו׳.** עיין עליהם בפ״ב דמגילה [מ״ב]. ובפי״ב דשבת [מ״ד]:

**ונשתנו מראיהן פסולים.** דבנטילת ידים בעינן שלא נשתנה צורתן. דומיא דקידוש ידים ורגלים מן הכיור. והתם מסתברא. דילפינן לה משום מים יתירא.

דכתיב (שמות ל׳:י״ט) ונתת שמה מים לרחצה ורחצו אהרן ובניו ממנו וגו׳ בבואם אל אהל מועד ירחצו מים. ומהכא דייקינן דמים בהויותן בעינן שלא נשתנו. ב״י ר״ס ק״ס בשם הרא״ה:

**שמעון התמני**. מתמנת היה. ואית דגרסי התיבני. הר״ש:

**אפילו נתכוין כו׳ פסולים**. פי׳ הר״ב בתמיה וכו׳ אפילו נתכוין כו׳ דת״ק סתם דבריו ואמר שרה בהן פתו וכו׳ ואתא איהו וקא מתמה. וכי אפילו נתכוין כו׳. ולשון הרמב״ם ואפילו נתכוין ר״ל (כמו) אם (או) יהיה על דרך התבוננות כאילו אומר מפליא בתמיהה כו׳ ע״כ. ומהר״ם כתב משום דשמעין לת״ק דאמר דוקא שרה בהן פתו. דמשמע דנתכוין לשרות. הא נפל מידו לתוכן כשרים כיון דלא נתכוין לשום שרייה בעולם אלא שלא בכוונה נפל מידו. הא נתכוין לשרות בזה ונפל לזה פסולים. כיון דהפילו מידו כדי לשרות. ואתא שמעון התימני למימר אפילו נתכוין וכו׳:

ה **המים שהנחתום מטביל בהם את הגלוסקין**. לאחר עריכת הלחם טחין פניו במים. או ביין. פעמים שמטבילין הגלוסקים במים פעמים שטובל ידיו במים וטח בהן פני הגלוסקים. והיינו דתנן הכא דאם הטביל את הגלוסקין במים פסולין לנטילה. דהוי כמו שרה בהן פתו. ואם מדיח בהן ידיו. כלומר שטבל ידיו במים. וטח פני הגלוסקין בידיו. כשרין לנטילה. הר״ש. ומסיים הטור סי׳ ק״ס ובלבד שלא ישתנו מראיתן:

## פרק ב

א **נטל לידו אחת**. כבר נתבאר בחגיגה (פ״ג מ״ב) כשנטמאת ידו האחת. לא תטמא האחרת (לענין תרומה). וכן כשנטמאו הידים יחדיו. מטהרם אחת אחת. וזה מותר לתרומה. הרמב״ם. כלומר אבל לא לקדש:

**משטיפה אחת**. כתב הר״ב ובידו אחת דסגי כו׳ אלא שתהא אותה שטיפה מרובה כשתים. תוס׳ פ״ח דחולין דף ק״ז. ומ״ש הר״ב אבל לשתי ידיו כו׳ לא מהני עד שיטול ב׳ פעמים. עיין מ״ש בזה בסוף מתניתין דלקמן. ומ״ש הר״ב בשם הרמב״ם דנ״מ לענין מים שניים אי בעי רביעית אי לא. לשטתיה אזיל דהא דתנן בפ״ק מי רביעית נותנין לידים. מפ׳ נמי על מים שניים כמ״ש שם הר״ב בשמו. ומ״ש הר״ב ואין הל׳ כר״מ עיין מ״ש בזה במתניתין דלקמן:

**נפל ככר של תרומה**. עיין מ״ש בזה במשנה דלקמן [ד״ה ונפל]:

**ככר של תרומה**. כתב הר״ב היכא דנטל את הראשונים ברביעית וזה לפי פירושו דברישא אבל לפי׳ הרמב״ם דברישא מצאתי בפירוש בנא״י שמפרש דקאי אמים שניים. שאם נפל ככר של תרומה באלו מים שניים. סובר ת״ק דטהור כמו במים שניים בעלמא. כמו שנתבאר במשנה דלקמן. ור״י אומר שאלו מים שניים מטמאים ככר של תרומה. כמו מים ראשונים אשר הם תחלה. הואיל ומים ראשונים היו שטיפה אחת לשני הידים ע״כ:

**ר״י מטמא**. מתוך פי׳ הר״ב במתני׳ דלקמן מבואר דאין הלכה כמותו וכ״ש להרמב״ם דפלוגתא דסיפא תליא בדרישא. וכתב דהל׳ כת״ק:

ב **נטל את הראשונים למקום א׳**. ל׳ הר״ב שנטל את הראשונים בפחות מרביעית. דאלו מרביעית הא ס״ל ת״ק דר״י דלעיל דהמים עצמן נטהרו ג״כ. ואין הלכה כר״י לגבי. ת״ק אבל מה שהוסיף הר״ב וכתב כגון דאתו משירי טהרה. קשיא לי. דהיינו דוקא לר״מ דמצריך מים שניים. אף לדאתו משירי טהרה כשנטל שתי ידיו וכבר כתב הר״ב לעיל דאין הלכה כר״מ וא״כ למאי הדר הכא וכ׳ פי׳ המשנה אליביה ללא צורך. אבל אפשר לי לומר דהא דכתב לעיל ואין הלכה כר״מ מפירושו של הרמב״ם יצא לו כדרכו בפסקי ההלכות ולפי פירושו של הרמב״ם לעיל הוא שכתב כן. אבל לפי פי׳ הראשון שהוא פירושו של הר״ש לא ס״ל דאין הלכה כמותו. והר״ש כתב בל׳ האחד שבגליון. פירושו דליכא מאן דפליג לר״מ. גם בתוס׳ העתיקו דברי ר״מ לפסק הלכה בפ״ח דחולין דף קי״ז. ופירשוהו כפי׳ הר״ש והלכך אתי שפיר שמפרש הר״ב מתני׳ דהכא אליבא דר״מ. והיינו לפי פי׳ הראשון דלא כפי׳ הרמב״ם ותדעד לפי׳ הרמב״ם אף מה שכתב הר״ב בכאן דמיירי שנטל את הראשונים בפחות מרביעית. נמי ליתא. דלדידי׳ לא אמר דפחות מרביעית סגי אלא במים שניים. כדלעיל:

**ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא**. מדקתני של תרומה ס״ל להרמב״ם דלא הצריכו שניים אלא לתרומה. אבל לחולין אף בראשונה נטהרו הידים. וכי נפל עליהן ככר של חולין טהור. כ״כ הכ״מ פי״א מה׳ מקואות. והב״י ס״ס ק״ם. כלומר דאילו היו צריכין אף לחולין מים שניים. א״כ הראשונים טמאין מחמת הידים והרי הם תחלה ומטמאין אף החולין וכדתנן במשנה ז׳ פ״ח דפרה כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה. ופי׳ הר״ב לטמא חולין. ע״כ. אבל כל שאר הפוסקים מצריכים אף לחולין מים שניים. וקשה לדידהו הא דקתני של תרומה. ונראה בעיני דאע״ג דלא חלקו בין נ״י דלחולין לנ״י דתרומה. הואיל ונ״י דחולין משום סרך תרומה היא. מ״מ לענין טומאה חילקו בה. דבנ״י דתרומה המים נטמאין לתרומה אבל בשל חולין לא כן הוא. ואע״ג דתנן כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה ולחולין הוא כדפי׳ הר״ב. לא שנו אלא במשקים דעלמא. אבל לא במים שנוטלין בהן. דבאותן כיון שבאים לטהר לא נעשו תחלה לחולין כלל. בא והגע עצמך דאף לתרומה כשנטל מרביעית לפירוש הר״ב.

טהרו אף הראשונים. ולהרמב״ם השניים מיהת טהורים הם ואמאי נטהרו אלו ואלו הרי הראשונים נטמאו ודאי מהידים. והשניים ג״כ הרי נטמאו מן הראשונים אלא הם אמרו סתם ידים שניות לתרומה ומטמאים המשקים להיות תחלה. והם אמרו שאם נטל מרביעית להר״ב או כשנטל שניים להרמב״ם דאף אותן המים עצמן טהורין הן. ואם כך לתרומה. יכולני לומר דלחולין לעולם המים טהורים. ועיין לקמן:

**ועל השניים טהור**. כתב הר״ב דשניים טהורין הן. ושאלו הראשונים דאחרי שהמים הראשונים מקבלים טומאה מן הידים היאך השניים מטהרים המים שעל הידים ויחזרו הראשונים שהם טמאים ויטמאו את (המים) [הידים] והשניים מקבלים עוד טומאה מן הידים ואין להם טהרה לעולם שהרי אמרו (במתני׳ דלקמן) שמא יצאו המים חוץ לפרק. ויחזרו ויטמאו את הידים *אבל הראשונים מקבלים טומאה מן המים שחוץ לפרק וחוזרים ומטמאים אותם. ואומר אני כי עיקר טומאת הידים שאמרו לא טומאה ממש היא. אלא טומאת לכלוך מפני מגע זיעה. או צואה. או שהרג מאכולת. וגזרו עליהם טומאה מאותו הלכלוך כאילו נגע בטומאה. *[ועשו אותן שניות לפסול את התרומה במגען. ושלא לאכול בהן חולין] (אלא ע״י הדחה. כ״כ בכל בו) ומה שאמרו הראשונים מטהרים. כלומר מורידין מהם הזיעה והלכלוך שעליהן. שממנו הן טמאין ובאין שניים ומדיחין *[אותם המים שהם מטושטשות עם הזיעה והלכלוך]. *[ונשארו הידים נקיות וזהו השניים מטהרים את המים שעל הידים. כלומר מדיחים את המטושטשות עם הזיעה ולכלוך (כן כתב בכל בו) שעל הידים]. כ״כ ב״י סוף סי׳ קס״ב בשם הראב״ד. אלא דלדידיה אף ברביעית צריך שיפסיק. ולא סגי בשטיפה אחת. ואין כן דעת הפוסקים. לפיכך נראה בעיני מ״ש לעיל דכיון שהם אמרו דין סתם ידים. שוב אין לשאול על מה שגם הם אמרו בטהרתן. והיאך יהא דין המים שמהם נטהרו הידים:

**שאין מים האחרונים מטהרים אלא המים שע״ג היד**. פי׳ הר״ב ולא מים שע״ג צרור וקיסם. שנטמאו מחמת ידיו וחוזרין ומטמאין את היד. ב״י ס״ס קס״ב בשם הרא״ש. ומ״ש הר״ב בפי׳ אחר ונמצא על ידיו קיסם או צרור וכל דבר החוצץ. בתוספתא הביאום הרמב״ם והר״ש. כל החוצצין בגוף חוצצין בידים. ע״כ. ובגמ׳ מייתי לה פ׳ כל הבשר (חולין דף ק״ז) וגרס בידים לחולין. וכך העתיקם הרי״ף בפ״ח דברכות. ומ״ש הר״ב אע״פ שנתן על ידיו מים שניים לשון הרמב״ם פי״א מה״מ [הל׳ ג׳] נטל את הראשונים ונמצא על ידו דבר חוצץ והסירו ונטל את השניים כו׳. ומ״ש הר״ב שאין המים השניים מטהרים אלא המים שע״ג היד לא הידים עצמן. כן כתב הרמב״ם ולשיטתיה בפי׳ רישא דמתני׳ דלעיל. אבל לפי פירוש הר״ב דהתם אף השניים באים לטהר. שהרי מפ׳ שבראשונים לא סגי (ומפרש) [הוי ליה לפרש] נמי למתני׳ דאיירי בכה״ג דצריך לשניים. אבל אפשר לומר דהיינו דלא סגי שאין המים הראשונים מיטהרים. וכי נפל עליהן ככר של תרומה. טמא. אבל לענין ידים עצמן. כבר נטהרו הואיל ואתי משירי טהרה אלא הכא שהיה עליהן דבר החוצץ. לא נטהרו מהראשונים. ואף השניים לא באו לטהר כלל:

**רשב״ג אומר כל שהוא מבריית המים טהור**. פי׳ הר״ב כגון יבחושים אדומים כו׳ אם נפלו על הידים כו׳ אינן חוצצין ואין הלכה כרשב״ג. וכ״כ הרמב״ם. ובטור ס״ס קס״ב כתב צרור או קיסם או שום דבר שהיה בתוך המים. וכתב הב״י שהיה נראה לומר שהוא כדי לכלוך דבר שהוא מבריית המים. כגון יבחושים. וכיוצא בהם. ולאפוקי מרשב״ג כו׳. אלא דבפ״ב דזבחים [דף כ״ב] משמע דהלכתא כוותיה. וכמו שכתבתי בסי׳ ק״ס. ולכך נ״ל שלא כתב כן אלא לאתויי שאר דברים שאינם מבריית מים. עכ״ל. ואני כבר כתבתי במשנה ז׳ פ״ו דמקואות [ד״ה רשב״ג]. דלהרא״ש דפסק שם במקואות דלא כרשב״ג לענין שאינו ממעט. דודאי דלדידיה אין הלכה כמותו במטבילין ג״כ. וכן הכא לענין חציצה ולכך דברי הטור מפורשים כס״ד דהב״י. ולכן לא הזכיר טהור לענין טבילה ביד משום דכיון דחוצץ בידים. כ״ש שאינו ראוי ליטול בהן ידיו. ועאכ״ו דלכל גופו אין טובלין ובודאי דאיכא למתמה על הרמב״ם בנדון זה כמו שכתבתי שם. וכן על הש״ע שנמשך אחריו:

**ג עד הפרק**. יש מחלוקת בין הפוסקים. להרי״ף עד הפרק כל היד עד הקנה של זרוע. ולהרא״ש עד מקום חיבור האצבעות לכף היד. ומיהו לגירסת הרי״ף אף להרא״ש בתרומה עד הקנה. והב״י מסיק דאף לחולין ראוי לנהוג כהרי״ף:

**כיצד נטל את הראשונים עד הפרק כו׳**. פי׳ הר״ב דכיון דראשונים לא יצאו חוץ לפרק כו׳. ביאור הענין. שאין הידים מטמאים משקים. אלא עד הפרק. אבל משקים שנגעו חוץ לפרק טהורין. וכן אין מים שניים מטהרין את הראשונים אלא בעודן בתוך הפרק. אבל נפלו עליהן חוץ לפרק אין מטהרין אותן. וחוץ לפרק דרישא וסיפא. הוא שהיו בתחלתן תוך הפרק. ויצאו אח״כ חוץ לפרק. ב״י (ריש) סימן קס״ב:

**נטל את הראשונים לידו אחת כו׳ ידיו טמאות**. כתב הר״ב כל יד ויד כו׳ דמים שע״ג זו מטמאין מים שע״ג חברתה. כן לשון הר״ש. והב״י העתיק ל׳ הר״ש דמסיים וגם את היד:

**נטל לידו אחת ושפשפה בחברתה טמאה**. הך סיפא אתיא במכ״ש דרישא. נטל את הראשונים לידו אחת. ונמלך ונטל את השניים לשתיהן. דהכא לא נטל לשניה כלל. כ״ש דטמאה. ונ״ל דלא קתני לה אלא למתני בהדה. בראשו או בכותל טהורה:

**נוטלין ד׳ וה׳ זה בצד זה כתב הר״ב ואין חוששין כו׳ משום שמא נטמאו כשנפלו מיד זה ליד זה**. לפי שהם כלם במדרגה יד אחת אנו חושבים אותה.

הרמב״ם. ומ״ש הר״ב ומשום שמא לא נטלו מן הרביעית. דאם היה חצי לוג לה׳. ותנן לעיל בפ״ק מחצי לוג לד׳ ולא לחמשה. נמצא כשהשמש הולך ושופך מים על ידיהם. (אם) כשנטלו הג׳ נשאר עדיין בכלי רביעית. מהני נטילה לשנים האחרונים. וספק ידים טהורות. הר״ש:

ד **מפני שאמרו**. במסכת טהרות פ״ד מ״ז וי״א:

**היו ידיו טהורות ולפניו שני ככרים כו׳**. וכן העתיק הרמב״ם פי״ד מהא״ה ומשום בבא דידיו א׳ טמאה וא׳ טהורה. דהתם צריכה למתני שני ככרים. מש״ה תני בכולהו שני ככרים. אע״ג דבחד נמי ה״מ לאשמועינן:

## פרק ג

א **המכניס ידיו לבית המנוגע**. וכל הני דבפרקין דמטמאים את הידים. לא מי״ח דבר הן. חוץ מכתבי הקדש. כמ״ש במתני׳ דלקמן. אבל גזירתן דאפילו ידים הטהורות בודאי. כשנגעו באלו נטמאו. ואלו ידים די״ח דבר בסתם ידים הוא כמ״ש הר״ב בפ״ק דשבת. והכי מוכחא לה מדברי הרמב״ם פ״ח מהלכות אבות הטומאות. וכן חשיב נמי התם פגול ונותר דסוף פסחים ועוד שלא נשנו במשנה:

**כל המטמא בגדים כו׳**. עיין בפירוש הר״ב דר״פ בתרא דזבים. דאדם אינו מטמא. להכי פליגי בידים:

**בשעת מגעו**. עיין מ״ש בר״פ בתרא דזבים:

**וכי היאך אפשר כו׳**. כתב הר״ב שאין ראוי כו׳. וז״ל הר״ש כלומר מה שלא מצינו היינו משום דלא אפשר *[ומ״ש הר״ב שאם הכניס ידיו לבית המנוגע כו׳. כדתנן במשנה י׳ פי״ג דנגעים:

***[את שנטמא באב הטומאה כו׳**. כתב הר״ב ולא אוכלין וכלים שנטמאו במשקין. וכן ל׳ הר״ש. ולפי שאין כלים מקבלין טומאה מולד אלא ממשקין. כדתנן בפ״ח דפרה מ״ה. להכי הוצרך לפרש כן. ואגב נקט אוכלים. אע״פ שאוכלים מתטמאים בולד. שהרי בהן מונין ראשון ושני כו׳ כדתנן במסכת טהרות]:

**אמרו חכמים מבואר הדבר כו׳ כלומר אינך צריך להסתפק**. כי כבר מפורש הדבר היטב. מהר״ם:

ב **כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות**. האי כללא לאו כרבנן דלעיל דאמרי בולד הטומאה אין מטמא*. אלא כרבי יהושע כדקתני דברי רבי יהושע. הר״ש:

**היד מטמא את חברתה דברי רבי יהושע**. מדסתמו הר״ב והרמב״ם ולא פירשו במאי קמיירי. נראה דבתרומה פליגי ומש״ה כתבו דאין הלכה כר״י. ואילו פלוגתייהו לקדש דוקא הא סתם לן תנא במשנה ב׳ פרק ג׳ דחגיגה. דלקדש מטמא היד את תברתה. ופסקה הרמב״ם בפ״ח מהלכות אבות הטומאות [הלכה ח׳]. אלא פלוגתייהו דהכא לתרומה. והר״ש פירש דלקדש. ומייתי ראייה מסוגית הגמרא דחגיגה [דף כ׳]. דאמתני׳ דהתם מייתי לה לפלוגתא דהכא. ומ״מ אינה קושיא על הר״ב והרמב״ם. דההיא לא מכרע כולי האי. דאף ע״ג דגמ׳ מייתי לה לענין קדש. כיון דבלאו הכי אדחי ממאי דבעי לאתויי לה לא חש למדחי ולמימר דלא מיירי לקדש כלל. ואין להאריך בזה:

**אמר להם והלא כתבי הקדש כו׳**. והא דלא מייתי מהאוכל אוכל שני שני (כדתנן במ״ב פ״ב דטהרות) משום דפסול גויה שאני. הר״ש:

כתבי הקדש עיין בספט״ו דכלים:

**מטמאים את הידים**. ובסמוך פי׳ הר״ב שהן מי״ח דבר וכ״כ הרמב״ם ואע״ג דלא מנאום בי״ח דבר בפ״ק דשבת ואף בסוף זבים. ותו דא״כ פשו להו טפי מי״ח והך קושיא דפשו להו מי״ח הניחו התוס׳ דפ״ק דשבת דף י״ד בקושיא. אבל הרמב״ם כתב במתני׳ דלקמן דכדי להעמיד הגזירה של הספר שיפסל התרומה שהיא מי״ח דבר גזרו נמי גזירה זו שכתבי הקדש יטמאו הידים. והיא שבפרקין. ע״כ. כלומר וכולה חדא גזירה היא. וכן נראה ג״כ מלשון הר״ב בספט״ו דכלים דגזירה דספרים פוסלין הידים. נמשכת לגזרה של הספרים פוסלים את התרומה. וא״ת אכתי אמאי לא פי׳ הר״ב כן בי״ח דבר. י״ל כמ״ש עוד הרמב״ם. וז״ל ואחר הגזרה הזאת גזרו גזירה יותר כוללת ממנה (מספיק על) הענין הזה כלו. והיא שכל הידים שניות פוסלות את התרומה. בין נגעו בספר בין לא נגעו וזאת היא הנמנית בי״ח דבר. כמו שבארנו בסוף זבים. וכן באר הגמ׳ (דשבת דף י״ד). ע״כ. אבל קשה דאכתי למנו לידים הבאים מחמת ספר. דהא נ״מ להיכא דידיו טהורות בודאי. דהיינו מיד לאחר נטילה ולא הסיח דעתו. וכי הנהו דלעיל כמ״ש בר״פ. וכ״כ התוס׳ (שם) דאפילו נוגע סמוך לנטילה גזרו עליהם שלא חלקו ע״כ. ולשון הרמב״ם בפ״ט מהלכות אבות הטומאה (הלכה ה׳) בראשונה היו מניחים ככרות של תרומה בצד הספרים וכו׳ לפיכך גזרו שכל תרומה שתגע באחד מכתבי הקדש וכו׳. ולא עוד אלא מי שהיו ידיו טהורות ונגע באחד מכתבי הקדש. נעשו ידיו שניות וכו׳. משמע נמי דגזרה זו דידים הבאים מחמת ספר. דאפילו טהורות ודאי היא. ואע״פ שלפי זה ה״ל להרמב״ם לכתוב גזרתן זו בפ״ח גבי הנהו דקא חשיב התם והן אלו שבפרקין לעיל. כמ״ש בראש הפרק ועוד דומיהן. אבל י״ל שרצה להסמיכה לגזירת ספר לתרומה. דמינה גזרו גם

לידים. כמ״ש בפירוש המשנה. ונמצא עכשיו דהדרא קושין לדוכתא. דה״ל למנותה בי״ח דבר. כיון דנ״מ בין גזרה דסתם ידים לגזרה זו דידים הבאים מחמת ספר. אע״ג דל״ק דא״כ הוו להו טפי מי״ח. דבהא מיהת י״ל דזו עם ספר לתרומה חדא גזירה היא. אבל מ״מ היה להר״ב והרמב״ם לפרש כך במסכת שבת פ״ק. גם בסוף זבים. וצ״ע:

**ולא ד״ס מד״ס**. ל׳ הר״ב וטומאת ידים בכל הטומאות מד״ס היא דשלמה תיקן עירובין וידים. וכ״כ הרמב״ם. ואע״ג דידים נמי מי״ח דבר כמ״ש הר״ב והרמב״ם בסוף זבים. ובפ״ק דשבת. היינו לתרומה. אבל לקדש שלמה גזר. כדאיתא בגמרא פ״ק דשבת דף ט״ו. אע״ג דלהר״ב והרמב״ם מתני׳ נמי לענין תרומה. מ״מ ניחא להו למימר דאין להם עיקר כלל מן התורה. שתחלתן שלמה גזר:

ג **תפילין**. פי׳ ברפ״ד דמנחות:

ד **גליון**. מלשון קח לך גליון גדול וכתוב עליו (ישעיהו ח׳:א׳) וכן כל החלק שלא נכתב עליו. אע״פ שהקלף בעצמו כלו כתוב. נקרא אותו החלק מבלי כתיבה. בשם גליון:

**שמלמעלן ושמלמטן וכו׳**. ליכא למימר דלהכי מפרש ואזיל לכל הני. לאפוקי שבין הדפין. שהרי הרמב״ם כתב בפירושו ובין הדפין. והכי תניא בפי״ו דשבת דף קט״ז שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף. אלא נ״ל דה״ק שעדיין מלמעלן ומלמטן כו׳ ולאפוקי כשאינן מחוברין וכדמשמע התם בשבת וכ״כ הרמב״ם בפ״ט מאה״ט [הלכה ו׳]. והשתא נקט קצתן. וה״ה לאינך:

**ובסוף**. מה שכתב הר״ב דאמרינן בפ״ק דב״ב. בדף י״ג:

**עד שיעשה לו עמוד**. כי אשר ישאר בסוף. כל זמן שלא יעשה לו עמוד שיגלל עליו הספר. ותכלול אותו קדושת הספר. עדיין הוא חול. לפי שאפשר שיחתוך. הרמב״ם:

ה **כפרשת ויהי בנסוע**. פירש הר״ב לפי כו׳. ואמרו במדרש כו׳ גמרא ערוכה היא בפ׳ כל כתבי (שבת דף קי״ו.) וכו׳. דלא כרשב״ג דהתם דס״ל דאין זו מקומה. כמו שהזכרתי מחלוקתן במשנה ד׳ פרק ה׳ דאבות:

**רבי יהודה אומר כו׳ רבי יוסי אומר כו׳**. מייתי לה בגמ׳ פ״ק דמגילה דף ז׳. והתם קתני למלתיה דר׳ יהודה דהכא בשם ר׳ יוסי. ומלתיה דר׳ יוסי דהכא קתני התם בשם ר׳ מאיר. כ״כ הר״ש. ומהר״ם כתב דנראה לו. דהתם לקדש. והכא לתרומה:

**מפי ע״ב זקן**. ה״ג והכי איתא נמי (בפ׳ דלקמן מ״ב. והיא שנויה) במשנה ג׳ פ״ק דזבחים. ושם פי׳ הר״ב:

**כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו**. דמדבן עזאי בחדא מחתא מחתינהו לשיר השירים וקהלת. ש״מ שקבלתו היתה שבשניהן היתה מחלוקת אלא שנמנו וגמרו בשניהם שיטמאו את הידים. היינו שעל דברי בן עזאי שנה רבינו הקדוש לדברי ר״ע. שאמר ח״ו לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים כו׳ ואילו גם לבן עזאי לא נחלקו על שיר השירים היה לו לרבינו הקדוש לסדר דברי ר״ע קודם לדברי בן עזאי. אלא לדברי בן עזאי נמי היתה מחלוקת בשיר השירים. כמו בקהלת. וחלק עליו ר״ע בשיר השירים. והעיד רבי יוחנן בן יהושע שכדברי בן עזאי כן הוא. בין לענין המחלוקת. בין לענין הגמר:

## פרק ד

א **טמאה מדרס**. לשון הר״ב דעריבה קודם שנסדקה נמי היו רגילים לישב בה. והיתה משמשת ישיבה עם מלאכתה. וזה דבר תימה שא״כ גם קודם שנסדקה תהא טמאה מדרס. שכן תיבה שפתחה מצדה טמאה מדרס. שמשמשת ישיבה עם מלאכתה. כדתנן במשנה ט׳ פי״ט דכלים ובפ״ך דכלים מ״ב מפרש הר״ב בעריבה זו. שכשנסדקה אינה ראוי׳ אלא לשכיבה וכשלא נסדקה א״ל עמוד ונעשה מלאכתנו. והר״ש כתב וז״ל טמאה מדרם בת״כ מרבה לה מדכתיב כל כלי. וממעט כפה סאה. מדכתיב אשר ישב. (והעתיקה הר״ב במשנה ג׳ פ״ך דכלים) והדר קאמר מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. מרבה אני את אלו שמשמשין ישיבה עם מלאכתן. ומוציא אני את אלו שאין משמשין ישיבה עם מלאכתן. כלומר דעריבה קודם שנסדקה. נמי רגילים לישב עליה. ובפ׳ עשרים דכלים (משנה ב׳) פירשתי שרגילים ללוש בה וכשנסדקה נמי חזיא ללישה. שהעיסה סותמת הסדק. ואין המים יוצאין ע״כ. מבואר מדבריו דבראשונה הוא סבור. דעריבה זו מכי נסדקה. לא חזיא לשום מלאכה והוקשה לו לשון הברייתא שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. וזו אינה ראויה למלאכה כלל. ומש״ה הוצרך לפרש דהא דקאמר שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. היינו קודם שנסדקה. ועל כרחינו צריכין אנו לומר דלא שהיו משמשים ישיבה עם מלאכתם. כלומר בשעת מלאכה. דא״כ אף קודם שנסדקה תהא טמאה מדרס. אלא ה״ק שאף ע״פ שהיא נעשית למלאכה. מ״מ עם זה היו רגילים ג״כ לישב עליה. אלא שאין יכולים לעשות בה מלאכה כשיושבים עליה וצריכין שיאמרו לו עמוד ונעשה מלאכתנו. ועיקרה ודאי למלאכה נעשית. ולפיכך קודם שנסדקה אינה טמאה מדרס. אבל אחר שנסדקה ואינה ראויה למלאכה. נמצא שנשארת לישיבה. כמו

שהיתה ג״כ מאז מקודם שנסדקה. דחזיא לישיבה נמי. לפיכך כשאינה ראויה עוד למלאכה. נשארת לישיבה וטמאה מדרס. ומיהו משמשת ישיבה עם מלאכתן דגבי תיבה שפתחה מצדה. היינו בשעת מלאכתם. ראויה לישב עליה ג״כ. ואין אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו. ולפיכך לעולם טמאה מדרס. כך צריכין לפרש לדברי הר״ש הראשונים. והן הנה דברי הר״ב דהכא. אבל הוא פירוש רחוק. שבברייתא ההיא דת״כ שנאו בהדדי. תיבה שפתחה מצדה. ועריבה זו שנסדקה. וכמ״ש הר״ב בפ״כ דכלים משנה ג׳ ואתרווייהו מסיק מרבה אני את אלו שמשמשים ישיבה עם מלאכתן. וצריך אתה לומר דלצדדין קאמר. והא כדאיתא. והא כדאיתא. ולכך הדר ביה הר״ש מהא. וכתב דבפ״ך דכלים פירש בענין אחר. דאף אחר שנסדקה חזיא ללישה אבל אין מקפידין עוד על מלאכתן ומשמשת ישיבה עם המלאכה. דהיינו שאין אומרים לו עמוד. וכן מפורש בדבריו שם. שכתב* שנסדקה אמר ליה עמוד כו׳. אבל כשנסדקה משמשת ישיבה עם מלאכתן. ומ״מ קצת דוחק ג״כ. דעם מלאכתן דתיבה היינו שעושים בה מלאכה. ובאותה שעה הוא יכול לישב עליה. ואילו דעריבה אין נראה שלשין בה והוא יושב עליה. אלא ששוין הן ישיבה ומלאכה. ואין הישיבה נדחית מפני המלאכה. שאין אומרים לו עמוד כו׳. והר״ב כתב שם בכלים פ״ב שכשנסדקה אינה ראויה אלא לשכיבה. ולשון הרמב״ם שם אינה ראויה ללוש בה. וראויה לכפתה ולישב עליה כו׳. ולפיכך נ״ל שכל מה שנדחק הר״ש. הוא ללא צורך. דמאי דהוקשה לו לישנא דמשמשת ישיבה עם מלאכתן. מעיקרא לאו קושיא הוא. דמשום תיבה שפתחה מצדה. איצטריך למתני הכי. דודאי דהיא ראויה למלאכה. וא״כ מן הדין היה לנו להוציא מדין מדרס. לכך אמר שמשמשת ישיבה עם מלאכתן. והא ודאי דמכ״ש העריבה שאין לה מלאכה כלל אלא ישיבה בלבד. שבדין אנו מרבים אותה לטומאת מדרס. וזו היא דעת הרמב״ם. וכפי׳ הר״ב דכלים והוא עיקר. ולא כפירושו דהכא. נ״ל:

**שר״ע אומר כו׳.** וסתם מתני׳ דכלים דלא כר״ע. הר״ש:

ב **כל הזבחים כו׳.** ברפ״ק דמסכת זבחים שנויה זו הבבא. והבבא שאחריה אמר ר״ש בן עזאי כו׳ שנויה שם במ״ג:

ג **עמון ומואב מה הן בשביעית.** לשון הרמב״ם וראוי להוציא התרומה והמעשר בח״ל. (מארצות הסמוכים לא״י. והם מצרים. ועמון ומואב ובבל. וכל זה מדרבנן. כמו שנתבאר במקומות. תוספתא ע״כ:

**גזר ר״ט מעשר עני.** כדמסיק טעמא שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה. ובדין הוא דאפילו תרומה גדולה לא נתקן. אלא יהא הכל מ״ע. אלא שלא רצו לחלק כל כך משאר שנים. תוספות פ״ק דחגיגה דף ג׳ (ד״ה עמון):

**שאתה מחמיר.** לפי שמעשר שני קדש. ומעשר עני חול. הרמב״ם:

**שנאמר היקבע אדם אלהים וגו׳.** וסוף הפסוק הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו׳ אם לא אפתח לכם ארובות השמים. והריקותי לכם ברכה עד בלי די:

**וכשבא ר״י בן דורמסקית אצל ר״א בלוד.** שר״א לא היה אצל המנין מפני המחלוקת. שע״י כן ברכוהו. כמ״ש הר״ב במשנה י׳ פ״ה דכלים. כ״כ הרמב״ם:

**אל תחושו למנינכם.** אל יהו לכם שום חשש וגמגום. במה שמניתם ותקנתם. שהרי הסכמתם להלכה. רש״י פ״ק דחגיגה דף ג׳:

**הלכה למשה מסיני.** כתב הר״ב לאו דוקא וכו׳ מיהו בתוספתא משמע דהל״מ ממש קאמר. וכ״כ הר״ש. והא דקתני והנדון שלפנינו מעשה זקנים. היינו מקמי דידעי עדותו של ר״א. והכ״מ בפ״ו מהלכות מתנות עניים [הלכה ה׳] תמה על הרמב״ם שכתב הל״מ מהא דקתני מעשה זקנים. ולי נראה דלא מכרעא כלל:

ד **א״ל ר״ג הכתוב אומר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ וגו׳.** ותמיה בעיני. מאי ס״ד דר״ג. וכי לא ידע ר׳ יהושע מה שכתוב בתורה (עיין מ״ש בשם התוס׳ במשנה י׳ פ״ח דזבחים). אף יהודה הגר עצמו מסתמא הואיל ודחק עצמו לבית הועד של חכמים הגדול הזה כבר ידע מה שכתוב בתורה. וא״כ מה עלה על דעת (ר״ג) (כצ״ל הגר) שנסתפק ושאל. ונ״ל דר״ג כבר ידע הספק של בלבול סנחריב ושזאת היתה שאלת הגר ותשובת ר״ג מן הכתוב הוא. מה שיש בפסוק תרי לא יבא. ולכך סבור היה ר״ג. שזהו מה שרצה הכתוב לאסור בזמן מן הזמנים שיהיה ספק עלינו אם אסורים הם. ור״י חשב שאפשר שר״ג סובר ספק אחר. ואתא לאתויי מלא יבא. והשיב שיש להתיר מסנחריב שבלבל כו׳ וא״ל ר״ג הכתוב אומר וכו׳ כלומר אף אני יודע בלבולן של סנחריב ועל זה הייתי דורשה מקרא דאתא לאתויי משום דקרא מסייענו ואח״כ חשיב וגו׳ ואתי שפיר מאי דקאמר וכבר שבו. ומנליה. אבל למאי דפרישית למד כן מיתורא דקרא והשיב לו ר״י דהא לא מכרעא. דהא כתיב ושבתי את שבות בני ישראל וגו׳ ועדיין לא שבו. ה״נ דשל בני עמון. ויתורא דקרא. לדרשא אחריתא. *[כמו בממזר שכתב (ביה) נמי תרי לא יבא וא״א לומר לאסור ספק. דהא מותר הוא מדאורייתא. כדאיתא פ׳ י׳ יוחסין (קידושין דף ע״ג)]:

ה **וכתב עברי**. פי׳ הר״ב הכתב הבא מעבר הנהר. ועברית שהוא לשון הקדש ג״כ. ע״ש שכך היה לשונם של בני עבר הנהר וכן פירש״י בפרשת לך לך. אברהם העברי שבא מעבר הנהר. ומ״ש הר״ב אבל הכתב שאנו כותבים וכו׳ ונקרא אשורי שהוא המאושר שבכתיבות. לפי שאינו משתנה. ולא יפול בו דמיון לעולם לפי שאותיותיו בלתי מתדמות. ולפי שאינו נדבק אות באות בשיטת כתיבתו. ואין כזה שאר הכתיבות. הרמב״ם.

***[ועל העור**. ואילו לענין כתיבת מגילה דתנן במשנה ב׳ פ״ב דמגילה על הספר. ופירש הר״ב קלף. ובפ״ח דשבת משנה ג׳ דתנן העור וקלף כל חד מלתא באפי נפשיה הוא. ולכך צריך לי עיון. אמאי סגי הכא בעור]:

ו **צדוקים**. כ׳ הר״ב המכחישים כו׳. ועיין מה שכתבתי במשנה י״א פרק קמא דאבות:

כתב הר״ב כדתנן בסוף פ״ב דחגיגה:

**קובלין**. פי׳ הר״ב מתרעמים. וכתב הערוך והיה כי יצעק אלי (שמות כא) מתרגמינן ארי יקבל קדמי. אקבל קבילתי׳:

***[והרי אומרים עצמות חמור טהורים**. כדתניא בס״פ בהמה המקשה. בנבלתם ולא בעור. ולא בעצמות כו׳]:

**שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות**. לפי דבריהם היה משיב להם. כדפי׳ הר״ב בכתבי הקדש. דלפי האמת או בעצם אדם כתוב בתורה. אבל מצאנו כן לפי האמת בעור האדם במשנה ב׳ פ״ט דחולין:

**אף כתבי הקדש לפי חבתן כו׳**. פי׳ הר״ב שלא יעשה אדם שטיחין כו׳ בתוספתא הביאה הר״ש. דומיא דלפי חבתן שלא יעשה אדם עצמות כו׳ ומשום הכי ליכא לפרושי דר״ל שלא יפסידום העכברים:

ז **מטהרים את הנצוק**. כתב הר״ב דתנן במסכת מכשירין. פ״ה משנה ט׳:

**שאתם אומרים שורי וחמורי כו׳**. כך מצאתי מוגה בנא״י. ולשון הרמב״ם כבר ידעת כי מדינינו כי העבדים שהזיקו אין חייבין אדוניהן בתשלומין *כלל. כמו שכתוב בב״ק (פ״ח משנה ד׳) נשים ועבדים וקטנים פגיעתן רעה. החובל בהן חייב. הן שחבלו באחרים פטורים. ואמנם היות האדם חייב כשהזיקה בהמתו. הוא לשון התורה כי יגח שור וגו׳ וכי יבער איש וגו׳ הרמב״ם:

ח **בגט**. כתב הר״ב שהיו מונים כו׳ בסוף הגט כותב. כדת משה וישראל. וכדתנן במשנה ה׳ פ״ח דגיטין. אבל בריש ר״ה מפרש הר״ב דבכל שטרות כותבין. וכ״פ הרמב״ם בכאן. בהיותכם כותבין אותן. בשטרותיכן כו׳ ולשון גט כבר בארתיו בריש מסכת גיטין. שכל השטרות נקראו כך:

**שאתם כותבין את המושל עם השם בדף וכו׳**. אמרו לו חכמים כי אין זה גרעון לשמו של מרע״ה. ואין בזה גדולה לאותו המושל שאנו כותבים (ג״כ) בתורה. ה׳ עם פרעה. ולא די בזה אלא שעוד נקדים שם פרעה כו׳ (הרמב״ם):

**וכשלקה מה הוא אומר כו׳**. כתב הר״ב כדי שלא להשלים כו׳ וה״נ בסוף מ״ק והא דבסוף פיאה מסיים כי השוחד יעור. הא תני וגו׳ ולא על אותו הפסוק בלבד נתכוין. אלא הוי גומר עד שלא תעמוד בדבר רע דבתר הך קרא סמך צדק צדק תרדוף למען תחיה וגו׳:

סליק מסכת ידים